

EKONOMIA BOTËRORE DHE AJO SHQIPTARE PAS NGJARJEVE TË 11 SHTATORIT 2001

*Diana Shtylla**

Fjalë kyçe

- Goditje terroriste - Tregjet e aksioneve - Kurset e këmbimit - Ngadalësim ekonomik -

Goditja terroriste e 11 shtatorit mbi New York dhe Washington konsiderohet si një ngjarje *shock* për ekonominë amerikane dhe atë botërore. Sidoqoftë perioda që pasoi (11 shtator e këtej) pati disa momente të dallueshme nga njëra tjetra, të cilat mund të ndahen si vijon:

1. Sulmi terrorist mbi SHBA (11 shtator).
2. Lajmet e rreme për fillimin e sulmit amerikan ndaj Afganistanit (afërsisht 21 shtator dhe 1 tetor).
3. Fillimi i sulmit amerikan ndaj Afganistanit (7 tetor).

Megenëse termometri më i ndjeshëm dhe ndoshta më i saktë i situatës politike dhe ekonomike në mbarë botën përfaqësohet nga tregjet e aksioneve, përmbledhja e mëposhtme e nis paraqitjen e impaktit të goditjes pikërisht me përshkrimin e ecurisë së tregjeve të aksioneve nëpër botë.

A. TREGU I AKSIONEVE

1. BURSAT MENJËHERË PAS GODITJES - 17 SHTATOR 2001

Vendimi për të mos hapur bursat amerikane deri më 17 shtator nuk mundi të parandalonte rënien e parashikuar të çmimeve të

aksioneve. Dita e parë e aktivitetit në Wall Street shënoi një rënie të indeksit Dow Jones, me 7.13 për qind dhe të NYSE, me 6 për qind. Kompanitë e para që humbën pikë në tregun e aksioneve ishin ato ajrore dhe shoqëritë e mëdha të sigurimeve. Në mënyrë direkte u dëmtuan nga sulmi terrorist shumë kompani financiare, të cilat pësuan humbje të konsiderueshme materiale dhe njerëzore.

Një sulm i tillë mbi Amerikën ishte i paprecedent. Për më tepër, për nga vetë natyra e sulmit, tek populli dhe politikëbërësit amerikanë doli në pah dhe madje u forcua ndjenja e patriotizmit dhe e solidaritetit. Ndonëse është e vështirë të mendohet një nxitje e blerjeve të aksioneve shtyrë nga ndjenja patriotike, është pikërisht kjo ajo që ndodhi në ditët e para të hapjes së bursave anekënd SHBA. Ndoshta, rënia në çmimet e aksioneve do të kishte qenë më e madhe në mungesë të bashkëveprimit të njëkohshëm të politikës ekspansioniste të Rezervës Federale dhe të besimit që u injektua në tregun e kapitaleve, nëpërmjet thirrjeve dhe veprimeve që mbështesnin blerjen e aksioneve.

Në të njëjtën kohë në Evropë bursat, duke e parë me optimizëm vendimin e datës 17 shtator të Rezervës Federale për uljen e koston së parasë me 0.5 pikë për qindjeje, reagan pozitivisht duke rikuperuar brenda pjesës së dytë të ditës së hënë, të gjitha humbjet e pësuar në fillim të saj. Konkretisht, Bursa e Milanos e mbylli ditën me një rritje prej 0.17 për qind, ajo e Parisit me +2.3 për qind, e Londrës me +2 për qind dhe e Frankfurtit me +2.9 për qind.

2. FUNDI I JAVËS SË PARË PAS HAPJES

Data 21 shtator nuk solli lajme të mira për bursat në mbarë botën. Ndërkohë që në New York vazhdonin gërmimet në rrënojat e Qendrës Botërore të Tregtisë, nga politikanët dhe media vinin mesazhe të ndryshme lidhur me qëndrimin që do të mbanin SHBA ndaj Afganistanit. Frika se një qëndrim i ashpër i SHBA do të nxiste një reagim po aq të ashpër dhe të paparashikueshëm nga ana e terroristëve, bëri që bursat ta mbyllnin javën në pikat e tyre më të ulëta. Aksionerët, të trembur nga ajo çka

mund të ndodhte gjatë dy ditëve në vazhdim (kur bursat ishin të mbyllura) shpejtuan të shisnin aksione në masë, duke bërë kështu që bursat ta mbyllnin ditën me humbje që varionin nga 5-7 për qind. Si të mos u mjaftonte pritja e shpalljes së sulmit amerikan, bursat evropiane e gjetën veten përpara problemesh të shumta teknike dhe alarmesh të rreme për bomba apo për sulme “surprizë”. Ideja që u hodh në atë kohë ishte se bursat evropiane dhe ato amerikane kishin hyrë në një rreth vicioz, i cili bënte që humbjet e njëres palë të pasqyroheshin vazhdimisht tek tjetra dhe anasjelltas.

Pas pikës së ulët që kapën më 21 shtator, bursat e SHBA, Londrës, Parisit, Japonisë, Gjermanisë, Italisë etj. nisën ngjitjen e ngadaltë dhe të pasigurt, me shpresën se humbjet e pësuar gjatë javës së kaluar do të rikuperoheshin së shpejti. Gjithsesi, parashikimet për datën e sulmit të pritshëm të SHBA mbi Afganistanin, u kthyen në një faktor të pamëshirshëm për tregjet e aksioneve. Kështu më datë 1 tetor, po në përgjigje të sulmeve të pritshme, Nasdaq humbi 2 për qind ndërsa Bursa e Milanos - Mibtel 2.2 për qind. Lëvizje të pothuajse të njëjtës masë, u vunë re në bursat e të gjithë botës.

Aksionet që u shitën më tepër në këtë moment iu përkisnin kompanive të teknologjisë së lartë dhe të telefonisë. Shkak për këtë rënie në çmimet e aksioneve nuk ishte vetëm sulmi i pritshëm i SHBA, por edhe përballja e mëtejshme e kompanive amerikane dhe evropiane me probleme të thella financiare. Disa nga kompanitë që e panë veten më ngushtë në këtë periudhë ishin: British Airways, holandezja ‘KLM’, zvicerania ‘Swissair’, si edhe gjermania ‘Lufthansa’. Këto kompani i bënë kërkesë për ndihmë financiare Komisionit Evropian të Transportit në Bruksel. Komisioni nuk e mori parasysh këtë kërkesë nën pretendimin se për kompanitë evropiane, nuk ekzistonte një buxhet federal që do t’i mbështeste në rast vështirësish. I njëjti skenar u vu re në SHBA një javë më parë. Ndryshimi në këtë rast ishte se Kongresi iu akordoi kompanive ajrore në vështirësi shumë prej 15 miliardë dollarësh, nga të cilat 10 miliardë në formën e kredive të buta.

Me kalimin e momenteve *shock* tregjet e aksioneve i janë kthyer normalitetit, por eksperiencia e 11 shtatorit sigurisht që iu dha atyre diçka për t'u mbajtur mend.

B. ECURIA E KURSEVE TË KËMBIMIT

Nëse i hedhim një shikim të shpejtë kurseve të këmbimit në tregjet valutore botërore, do të arrijmë në përfundimin se dollari, që prej fundit të muajit qershor, nisi të humbiste terren ndaj euros, jenit japonez (JPY), sterlinës britanike (GBP) dhe frangës zvicerane (CHF). Në lidhje me monedhat euro dhe frangën zvicerane, dollari shfaq shenja rimëkëmbjeje rreth fundit të muajit gusht. Kjo dukuri mund të shpjegohet me mesazhet më optimiste që nisën të vinin nga ekonomia amerikane në këtë periudhë. Ideja se potenciali i kësaj ekonomie do të mundësonte një dalje të shpejtë dhe të qëndrueshme nga situata e vështirë, vazhdoi të përhapej dhe të besohej deri në momentin kur sulmi i papritur goditi SHBA.

Gjatë ditëve që tregjet amerikane të aksioneve qëndruan mbyllur, tregjet valutore nëpër botë vazhduan të fiksonin vlerat e reja të kursit të këmbimit të dollarit me monedhat e tjera. Rënia e dollarit ndaj monedhave të sipërpërmendura (euro, JPY dhe CHF), rifilloi që prej datës 11 shtator, por pikat më të ulëta të monedhës së gjelbër u shënuan në datat 19, 20 dhe 21 shtator. Pikërisht në këto data, lajmet e pasakta mbi fillimin e sulmit amerikan ndaj Afganistanit përmytën mediat e shkruara dhe televizive.

Tabelë 1. Kurset e këmbimit të disa monedhave ndaj usd në ditët e pikave më të ulëta.

Data e pikës më të ulët të usd	Monedha	Vlera ndaj 1 usd
19 shtator	Euro	1.08015
20 shtator	JPY	115.85
21 shtator	CHF	1.587
5 tetor	GBP	0.6759

Ndërkohë që monedha euro ishte “më e shpejtë”, sterlinës britanike iu deshën rreth dy javë për ta çuar dollarin në vlerën më të ulët të tij, gjatë muajve të fundit.

Që prej datës 19 shtator, usd nisi të forcohej gradualisht ndaj euros ndonëse kursi i këmbimit ka shfaqur luhajtje të vogla. Deri në mes të muajit nëntor kursi euro/usd arriti afërsisht në nivelin e mesit të muajit gusht.

Ecuria e deritanishme sugjeron forcim të mëtejshëm ose të paktën ruajtje të vlerës aktuale të usd, megjithatë fjala e fundit në këtë parashikim i takon mënyrës se si do të zhvillohen ekonomitë, që secila nga këto monedha mbështet. Pothuajse i njëjti skenar është zhvilluar midis dollarit dhe JPY me ndryshimin që vlerësimi i dollarit pas datës 20 shtator ishte më i shpejtë se në rastin e euros.

Ndërkohë që ndaj euros dollari u vlerësua me 3.4 për qind midis datave 19 shtator dhe 25 tetor, ndaj jenit japonez, për të njëjtën periudhë dollari fitoi rreth 6 për qind të vlerës.

Po në datat 19-20 shtator jpy arriti një kulm edhe ndaj euros, por zhvillimet e muajit pasardhës flasin për një forcim të monedhës evropiane ndaj asaj aziatike. Franga zvicerane (chf) mposhti si dollarin ashtu edhe euron në të njëjtën ditë (21 shtator), duke u këmbyer përkatësisht me 0.630 usd dhe 0.692 euro. Duhet thënë se, ndërsa dollari e arriti më ngadalë këtë pikë, euro pësoi një zbritje të menjëhershme brenda 3-4 ditëve. Deri në mes të muajit nëntor, chf është zhvlerësuar gradualisht ndaj usd, por mbetet akoma më e fortë nga çka qenë para datës 11 shtator.

Përsa i përket kursit chf/euro, ai është dukshëm më i favorshëm për chf nga çka qenë para 21 shtatorit dhe tendenca dëshmon për një zhvlerësim të mëtejshëm të euros.

Stërlina apo paundi britanik (gbp) ka nisur vlerësimin ndaj usd që prej fundit të muajit maj, kur 1 usd këmbuhej me 0.723 gbp. Deri më sot kjo mbetet pika e fundit më e lartë e usd gjatë 6 muajve të fundit. Më datë 5 tetor, usd arriti pikën e ulët prej 0.675 gbp për t'u ngritur më pas deri në nivelin e fillimit të muajit gusht.

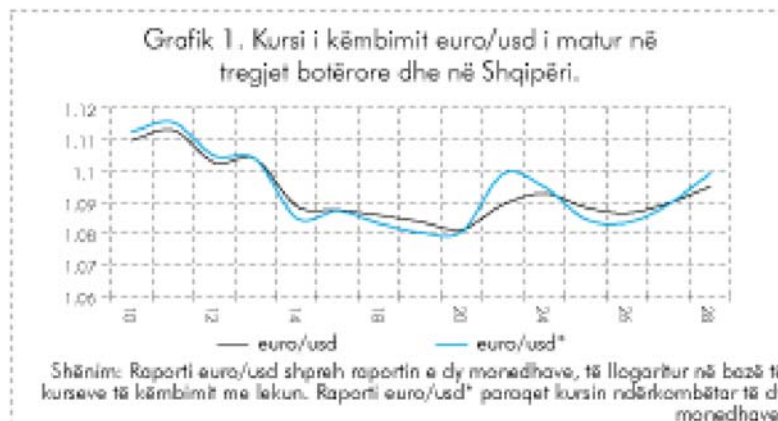
Pas një pike të ulët ndaj paundit më 5 tetor, euro ka vazhduar rënien ndaj monedhës britanike. Në këtë kohë lajmet mbi ekonominë britanike janë më optimiste nga ato që vijnë prej pjesës tjetër të Evropës Perëndimore dhe sidomos Gjermanisë. Siç u pa nga zhvillimet e mësipërme, të gjitha monedhat e fuqishme botërore reagueshan ndaj monedhës së gjelbër duke e çuar atë në pikat më të ulëta, çuditërisht jo në momentin kur SHBA shpallën luftën ndaj Afganistanit (7 tetor 2001), por në momentin fillestar, kur lajmet e rreme për luftën e pritur dhe hamendjet mbi reagimin e terroristëve, shkaktuan frikë dhe pasiguri nëpër botë. Nga kjo pikturë komplekse e tregjeve valutore, mund të bëhet supozimi se efekti psikologjik dhe pritshmëritë luajnë një rol tepër të rëndësishëm në ecurinë e kurseve të këmbimit.

C. TREGU VALUTOR NË SHQIPËRI

Përpara se të kalohet tek pasojat që pati goditja terroriste mbi dollarin që këmbehej në Shqipëri, duhet thënë se dollari nuk ka njohur zhvillime shumë pozitive edhe në dy muajt që paraprindë goditjen. Kursi mesatar për muajin qershor ishte 148.55 lek/usd. Një nivel kaq i lartë për dollarin nuk ishte parë që nga tetor-nëntori i vitit të kaluar. Muaji qershor i këtij viti shënoi pikën e fundit të fortë të dollarit, i cili filloi të binte ndaj lekut duke kaluar në nivelin mesatar prej 147.8 lekësh në korrik dhe 143.25 në gusht. Është e kuptueshme që një ecuri e tillë, përveçse nga faktorët sezonalë, u kushtëzua në masë të madhe nga dobësimi i vazhduar i ekonomisë amerikane, i cili reflektohej besnikërisht në kursin usd/euro. Ashtu siç ndodhi në tregjet botërore gjatë këtyre muajve, edhe në Shqipëri usd humbi terren ndaj euros, e cila u këmbye me 126.8 lekë në qershor, 127.2 lekë në korrik dhe 128.9 lekë në gusht.

Sulmi terrorist mbi SHBA, u reflektua pikësëpari në rënien e menjëhershme të vlerës së dollarit. Gjatë dy javëve që pasuan, gazetatat përcillnin në opinionin publik tituj që e shtonin akoma më tepër mosbesimin ndaj monedhës së gjelbër e cila deri pak muaj më parë, po sipas trumbetimit të gazetave, gëzonte "parajsën" në Shqipëri. Efektet psikologjike luajtën rol negativ

në ecurinë e dollarit kundrejt lekut. Gjatë javës së dytë pas 11 shtatorit, dollari humbi 1.67 për qind ndaj lekut duke kaluar nga vlera 144 lek/usd (10 shtator) në vlerën 141.63 lek/usd (21 shtator). Grafiku i mëposhtëm paraqet ecurinë e raportit euro/usd nga datat 10-28 shtator 2001.

Siç shihet nga grafiku, kurset e këmbimit lek/usd dhe lek/euro, gjatë muajit shtator, kanë ndjekur në përgjithësi zhvillimet në tregun ndërkombëtar. I vetmi moment, që mund të konsiderohet paksa i veçantë, është ai i datës 21 shtator. Në këtë datë një dollar, pas vlerës së ulët të një dite më parë, u ngrit menjëherë duke u këmbyer në tregjet botërore me 1.099 euro, ndërkohë që në Shqipëri i njëjti raport ishte 1.089 euro/usd. Gjatë muajit shtator, dollari ka kapur vlerat më të ulëta ndaj lekut në datat 17, 20 dhe 26 kur ai është këmbyer me përkatësisht 141.35, 141.37 dhe 141.21 lekë. Data 20 shtator ka shënuar njëkohësisht në Shqipëri edhe vlerën më të lartë të monedhës euro për muajin (130.75 lekë). Mesatarja e muajit për dy monedhat ishte 142.89 lekë/usd dhe 129.83 lekë/euro.

Gjatë muajit në vazhdim, dollari u luhet në kufijtë 142.26 lekë dhe 140.66 lekë. Shifra e fundit i takon datës 9 tetor dhe ishte dhe vlera më e ulët e arritur gjatë muajit. Monedha evropiane ndërkohë lëviz midis vlerave 126.11 lekë (26 tetor) dhe 129.7 lekë (5 tetor).

Nga këto zhvillime duket se tregu valutor shqiptar ka lëvizur, në përputhje me tregun valutor ndërkombëtar dhe ka reaguar ndaj zhvillimeve që janë vënë re në këtë treg.

D. REAGIMI I BANKAVE QENDRORE NDAJ SULMIT TË 11 SHTATORIT DHE MË TEJ

“Sistemi i Rezervës Federale është i hapur dhe në gjendje pune kurse *discount window* është e gatshme të përballojë nevojat për likuiditet”. Kjo ishte deklarata e vetme që u lëshua nga zëvendës-presidenti i bankës qendrore më të fuqishme në botë pasditen e 11 shtatorit 2001¹. Dhe ishte po kjo deklaratë ajo që bëri të mundur injektimin e 80 miliardë dollarëve në sistemin financiar amerikan, deri në fund të kësaj dite të pazakontë. Në të njëjtën kohë autoritetet drejtuese të Bankës Qendrore Evropiane konfirmuan gatishmërinë e BQE për t’i siguruar likuiditetin e duhur tregut financiar evropian. Banka Qendrore Gjermane duke filluar që nga kjo ditë, veprroi si siguruesja më e madhe e likuiditetit dhe në pak ditë kaloi nëpërmjet sistemit të saj të kleringut një sasi prej 500 miliardë usd.

Një ditë pas goditjes terroriste ministrat e financave dhe guvernatorët e bankave qendrore të Grupit të të Shtatëve përgatitën një plan shpëtimi, i cili përfshinte kosto të ulura të huamarrjes me qëllim shtimin e likuiditetit në treg dhe nxitjen e ekonomisë. Mbyllja e tregjeve të aksioneve, gjatë javës së parë, la shteg për dyshime dhe spekulime të shumta lidhur me zhvillimet e mëtejshme në indeksin e aksioneve. Në SHBA mbizotëronte frika se paniku do të çonte në ulje të theksuara të çmimeve të aksioneve, si pasojë e shitjeve në masë të madhe.

Në këtë pikë trysnia mbi Rezervën Federale për një ulje të menjëhershme të interesave ishte shumë e lartë. Ndoshta, e vetmja arsye për të cilën ulja e parashikuar dhe pothuajse e sigurt nuk u bë, ishte përshtypja e disa ekspertëve amerikanë se një hap i tillë, i ndërmarrë në një moment kur Amerika ishte akoma nën shokun e pamjeve të sulmit dhe kur tregu i aksioneve qëndronte mbyllur, nuk do të kishte influencën e pritur në tregjet

financiare. Përveç pyetjes 'kur?' Fed shtroi në tryezë edhe pyetjen e pashmangshme: ç' do të ndodhë me pjesën tjetër të botës pasi ne të ulim interesat?

Përgjigjja për këtë pyetje nuk vonoi të vinte në fillim të javës që pasoi, menjëherë pasi Fed-i shpalli, për të tetën herë gjatë këtij viti, uljen e normave të interesit, pra uljen e kostos së parasë, me 0.5 për qind duke i çuar ato në nivelin 2.5 për qind. Lajmi i uljes së kostos së parasë u shoqërua nga thirrja që Guvernatori i Fed-it, Allan Greenspan, iu bëri bankave për të qenë tolerante ndaj klientëve të vënë në vështirësi financiare, si pasojë e atentateve terroriste. Gjithashtu, Fed-i iu kërkoi bankave të ishin të gatshme për të kredituar individë apo kompani të ndryshme që paraqisnin nevojë për fonde. Me këto masa Rezerva Federale synonte të nxiste investime të reja dhe të ruante nivelin aktual të konsumit të amerikanëve, i cili përbën rreth 2/3 e PBB-së.

Ndërkohë që në SHBA po luheshin të gjithë gurët për ta mbajtur ekonominë në formë, në Evropë gjysmë ore pas një operacioni rifinancimi të kryer me normën 4.25 për qind, BQE shpalli uljen e normës së rifinancimit me 0.5 për qind. Sipas komenteve të një bankieri qendror "Evropa duhej t'i tregonte botës që ishte me Amerikën". Pikëpyetjet dhe komentet, ndoshta jo shumë mirëdashëse ndaj politikës së BQE-së rrjedhin nga qëndrimi tepër i kujdesshëm i saj në lidhje me uljen e normave të interesit, ndërkohë që Fed-i nuk ka treguar as hezitimin më të vogël për të ndjekur një politikë ekspansioniste gjatë gjithë vitit 2001.

Përveç dy bankave qendrore më të mëdha, ndaj zhvillimeve në SHBA reagan edhe autoritetet monetare në Japoni, Zvicër, Kanada dhe Britani e Madhe. Menjëherë pas goditjes ato injektuan sasi të mëdha likuiditeti. Fed-i hyri në marrëveshje swap me BQE, me Bankën e Anglisë dhe me Bankën e Kanadasë me qëllim që të lehtësonte funksionimin e tregjeve financiare dhe që të siguronte likuiditet në usd. Ulja e interesave nga Fed-i dhe BQE u ndoq nga ulje të së njëjtës masë nga Banka e Kanadasë dhe Banka Kombëtare e Zvicrës. Normat e interesit u ulën më pas edhe nga autoritetet monetare të një sërë shtetesh

si: Anglia, Japonia, Danimarka, Suedia, Zelanda e Re, Hong Kong Sar dhe Koreja.

Reagimi i parë i bankave qendrore u mirëprit nga tregjet ndërkombëtare dhe u konsiderua si mbështetje e fuqishme dhe e nevojshme për ekonomitë e veçanta. Deri në 6 nëntor, Rezerva Federale bëri edhe dy ulje të tjera të normave të interesit, duke i çuar ato në nivelin 2 për qind. Po në këtë kohë, Banka e Anglisë, uli normën e interesit afatshkurtër me 0.5 pikë përqindjeje deri në nivelin 4 për qind dhe Banka Qendrore Evropiane, duke bërë një ulje të së njëjtës masë i çoi normat e veta në nivelin 3.25 për qind. Tendencat ekspansioniste të bankave qendrore ndërkohë që po përkrahen nga ata që synojnë nxitje të ekonomisë botërore, shihen me skepticizëm nga ata që i tremben pamundësisë për të manovruar në një periudhë më afatgjatë. Si shembulli më negativ, merret rasti i Japonisë, e cila po e sheh veten në një periudhë recesioni të zgjatur.

Uljet në normat ndërkombëtare të interesit pritet që të reflektohen në ulje të të ardhurave nga rezervat që Banka e Shqipërisë ka depozituar jashtë vendit, gjatë vitit në vazhdim. Përveç këtij efekti, këto ulje janë pasqyruar dhe po vazhdojnë të pasqyrohen në normat e interesit të depozitave në valuta të ndryshme dhe sidomos tek ato në dollarë.

E. IMPAKTI I NGJARJEVE TË FUNDIT MBI VENDET ME TË ARDHURA TË ULËTA DHE MESATARE

Në vijim të ngjarjeve të ndodhura kohët e fundit, institucionet ndërkombëtare si Banka Botërore apo Fondi Monetar Ndërkombëtar kanë shpejtuar të bëjnë rivlerësime të parashikimeve të tyre lidhur me performancën ekonomike botërore dhe atë të shteteve, në veçanti.

Është e qartë që influenca e ngadalësimit të ekonomisë globale mbi secilin shtet varet nga karakteristikat e shtetit në shqyrtim dhe nga marrëdhëniet tregtare dhe financiare të këtij shteti me pjesën e mbetur të botës. Për këtë arsye analiza, bëhet

veçmas për grupe shtetesh që i lidhin si afërsia gjeografike ashtu edhe karakteristika të përbashkëta të zhvillimit ekonomik.

Për vendet në zhvillim², ku bën pjesë edhe vendi ynë, parashikimet për rritjen e PBB-së gjatë viteve 2001 dhe 2002 janë ulur, për shkak të varësisë së tyre ndaj zhvillimit ekonomik të vendeve të zhvilluara. Efektet më direkte të krizës botërore mbi këto shtete priten të shfaqen në disa forma, të cilat analizohen më poshtë:

Turizmi- Pasiguria që pllakosi botën pas akteve terroriste të 11 shtatorit u manifestua në reduktim të menjëhershëm të numrit të udhëtarëve që përdornin linjat ajrore. Fluturimet ndërshtetërore në SHBA , ato nga SHBA në Evropë dhe midis vendeve evropiane deri pak javë pas tragjedisë vuajtën nga një reduktim i madh i kërkesës së udhëtarëve. Tarifat e fluturimit pësuan ulje të konsiderueshme, të cilat duke i privuar firmat ajrore nga fitimi, shërbenin së paku për të mbushur deri-diku avionët e boshatisur. Ndonëse stepja e fillimit tashmë është zbutur, ngurrimi i udhëtarëve, sidomos për të ndërmarrë udhëtime turistike, mbetet në nivele të larta. Ndoshta do të duhet të kalojë një kohë e gjatë deri sa sjellja e turistëve t'i kthehet normalitetit.

Shqipëria duke bërë pjesë në Gadishullin e Ballkanit, nën dritën e zhvillimeve të fundit në rajon, mbetet në listën e vendeve që paraqesin një shkallë jo të vogël rrezikshmërie, dhe ngjarjet në SHBA, sigurisht që nuk kanë ndihmuar për të zbutur perceptimin e vizitorëve të huaj apo shqiptarë.

Gjatë muajve në vazhdim, pra për festat e fundvitit, mund të ndodhë që një pjesë e shtetasve shqiptarë tashmë rezidentë të shteteve evropiane apo amerikane, të mos kthehen pranë familjeve në Shqipëri, të stepur nga pasiguria e udhëtimeve të gjata. Sipas përkufizimit të bilancit të pagesave shërbimet që këta persona blejnë në Shqipëri (shërbime të udhëtimit) bëjnë pjesë në kategorinë e shërbimeve të eksportuara në të cilën zënë rreth 84.5 për qind të totalit.

Shërbimet e eksportuara të udhëtimit gjatë gjashtëmuajorit të parë të vitit 2001, kapën shifrën 194 mil usd –rreth 66 mil usd më të larta se shërbimet e importuara, duke bërë që bilanci total i shërbimeve të ishte pozitiv me 18 mil usd. Nëse muajt pasardhës shoqërohen me një rënie të numrit të shtetasve shqiptarë, jorezidentë, që vizitojnë vendin, mund të ndodhë që bilanci i shërbimeve të përkeqësohet dhe të humbasë rolin që ka luajtur deri tani si balancues i llogarisë korente. Përsa i përket numrit të të huajve që vizitojnë Shqipërinë³, ky mund të bjerë, gjithashtu. Megjithatë në statistikën tona, pesha kryesore mbahet prej kategorisë së lartpërmendur, pra shqiptarëve jorezidentë që vijnë në Shqipëri për të kaluar pushimet e verës apo të dimrit.

Nga ana tjetër, nëse një ulje në çmimet e turizmit tërheq më shumë shtetas shqiptarë jashtë vendit, bilanci i shërbimeve ka të ngjarë të ngushtohet më tej. Në këtë mënyrë përkeqësimi mund të jetë i dyanshëm.

Tregjet financiare - Gjatë muajit shtator investimi i tregjeve të kapitalit në ekonominë në zhvillim ra me 35 për qind, në krahasim me nivelin e muajit gusht.

Ndërkohë që ulja e normave të interesit në SHBA në vitin 1990 bëri që kapitali të hynte në masë të konsiderueshme në vendet në zhvillim, situata e tanishme mund të kushtëzojë nivelin e huadhënies si edhe numrin e vendeve që do të përfitojnë nga këto fonde.

Investimi i huaj direkt, i cili shihet i lidhur ngushtë me ciklet e biznesit në vendet e zhvilluara ka të ngjarë të pësojë rënie, si pasojë e ecurisë jo shumë pozitive të ekonomive të këtyre vendeve. Investimi i huaj direkt varet jo vetëm nga ecuria ekonomike e vendeve të zhvilluara, domethënë nga pasja ose jo e kapitalit për investim, por edhe nga sentimentet e investitorëve, i cili ka kohë që jep shenja jo të mira.

Siç duket qartë nga grafiku, dy vitet e fundit dëshmojnë për një rritje të investimeve të huaja në vend.

Nëse muajt në vazhdim shoqërohen nga rënie e besimit të investitorëve nëpër botë dhe nëse Rajoni i Ballkanit vazhdon të shihet si një zonë konfliktesh, piktura në Shqipëri ka të ngjarë të ndryshojë. Çfarë krijon më tepër probleme në këtë parashikim është lidhja midis investimeve të huaja dhe procesit të privatizimit.

Ndërkohë që në Shqipëri po përgatitet terreni për privatizimin e njësive të fuqishme ekonomike dhe financiare, mundësia e largimit të investitorëve të huaj në terma të numrit apo të fondeve që ata ofrojnë, nuk është një lajm i mirë.

Tregjet e mallrave bazë- Një rimëkëmbje e vonuar e ekonomisë botërore mund të pengojë rritjen e çmimeve të artikujve bazë, të cilat kanë shfaqur rënie gjatë katër viteve të fundit. Rënia e këtyre çmimeve u theksua edhe më tepër pas datës 11 shtator si më poshtë vijon⁴:

Tabelë 2. Ndryshimet në çmimet e disa mallrave bazë.

Produkti	Ndryshimi në çmim (11 shtator – 24 tetor)
Naftë	-4.5 usd
Produkte bujqësore	-(6-8) %
Metale	-4 %

Ulja në këto çmime, ndërkohë që pasqyron një avantazh për shtetet importuese të këtyre produkteve, krijon një situatë të pasigurt për vendet eksportuese. Ato shtete që mund të vuajnë më tepër momentalisht dhe në të ardhmen e afërt nga ulja e çmimeve janë ekonomitë, tregtia e së cilave mbështetet fuqimisht në eksportet bujqësore apo të materialeve të përpunuara me origjinë tekstile. Këto vende, duke mos qenë importuese dhe përdoruese të mëdha të naftës, nuk përfitojnë nga ulja e çmimit të naftës ndërkohë që paguajnë 'taksën' e tyre në anën e eksporteve.

Për bilancin tregtar të Shqipërisë këto zhvillime mund të shihen deri-diku si pozitive, për shkak të strukturës së import/eksporteve, e cila paraqitet në këtë mënyrë⁵:

Tabelë 3. Peshat e mallrave bazë në importet dhe eksportet shqiptare.

Grupmali	Në % ndaj importeve totale	Në % ndaj eksporteve totale
Naftë (dhe produkte energjitike)	8.9	1.9
Produkte bujqësore	16	3.4
Metale bazë dhe produkte të tyre	7.7	8.4

Duke pasur parasysh që vëllimi i importeve është shumë më i lartë se ai i eksporteve (rreth 4.2 herë), si edhe raportet e mësipërme, arrihet lehtësisht në përfundimin që ecuria e çmimeve në tregjet ndërkombëtare për Shqipërinë, do të thotë përfitim në kahun e importeve.

Tregtia- Një ngadalësim në ekonominë botërore do të thotë ulje në kërkesën për eksporte të vendeve në zhvillim dhe rritje në kostot e tregtimit. Nga këto dukuri pritjet të vuajnë më tepër vendet me tregti të zhvilluar që gjenden larg tregjeve ku ato eksportojnë. Rritja e kostove të tregtimit vjen nga kostot më të larta të sigurimit dhe transportit të mallit, si pasojë e rrezikut më të lartë që perceptohet.

Krahasimi vit në vit bëhet për të mënjeluar shpjegimin e ecurisë në bazë të dukurisë së sezonalitetit. Pra, shihet se në muajt qershor, korrik dhe gusht të vitit 2001 eksportet shqiptare

drejt vendeve të BE-së (kryesisht Itali, Greqi, Gjermani), kanë pësuar rënie të dukshme në krahasim me eksportet drejt po këtyre vendeve, një vit më parë. Muaji shtator i këtij viti, duke qenë më i lartë në eksporte se ai i vitit të kaluar, mbetet përsëri mbrapa ritmit të rritjes së eksporteve gjatë muajve të parë të vitit. Sidoqoftë, një muaj është i pamjaftueshëm për të arritur në përfundime.

Bilanci tregtar i Shqipërisë kushtëzohet, në masë tepër të madhe nga marrëdhëniet tregtare me vendet e BE-së, me të cilat Shqipëria kryen rreth 77 për qind të importit dhe 93 për qind të eksportit⁶.

Kur flitet për një ngadalësim ekonomik, një nga idetë e para që vjen në mendje është pakësimi i kërkesës së brendshme të partnerëve tanë për mallra të importuar nga Shqipëria.

Tabela e mëposhtme paraqet ecurinë e eksporteve shqiptare drejt vendeve të BE-së, gjatë nëntëmuajorit të parë të vitit 2001:

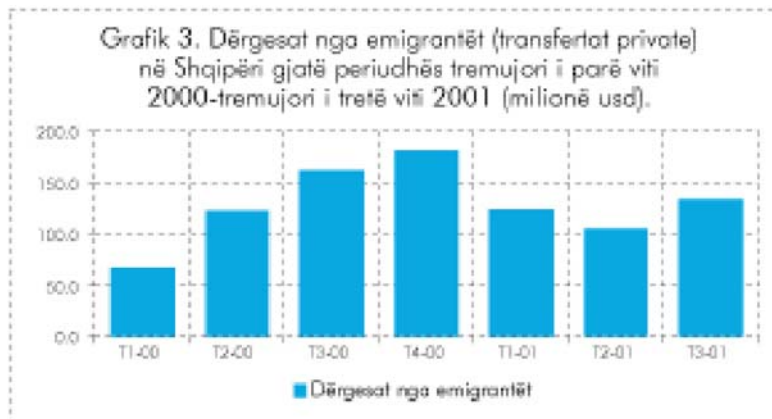
Tabelë 4. Ecuria e eksporteve me vendet e Komunitetit Evropian, viti 2001.

Viti 2000	Eksporetet në mld lekë	Ndryshimi në % (vnt)
Janar	3,046	27
Shkurt	3,811	20
Mars	3,832	36
Prill	3,726	45
Maj	3,684	21
Qershor	3,625	0
Korrik	2,453	-26
Gusht	1,960	-9
Shtator	3,486	12

Nëse eksportet e muajit tetor qëndrojnë në nivelet e tanishme apo janë më të ulëta, mund të thuhet me njëfarë sigurie që vendet importuese të mallrave të prodhuar në Shqipëri, po kalojnë një periudhë të uljes së kërkesës për mallra konsumi.

Kuptohet që ulja e nivelit të eksporteve përballë importeve në rritje nuk shihet si zhvillim pozitiv për llogarinë korente dhe bilancin e pagesave të Shqipërisë.

Prurjet nga emigrantët - Ngadalësimi ekonomik, deri më tani i reflektuar shpeshherë në shkurtimin e vendeve të punës, pritet të sjellë pasojat e tij edhe tek të ardhurat nga emigrantët. Shtetet që mendohet se do të ballafaqohen më tepër me ulje të prurjeve nga emigrantët janë Jordania, Maroku, Tunizia të cilat presin dërgesa nga shtetet e Amerikës Qendrore dhe Evropa Perëndimore, si edhe disa vende tepër të varfra të Afrikës, të cilat përfitojnë nga prurjet e emigrantëve të tyre në SHBA. Shqipëria, në llogarinë korente të së cilës dërgesat nga emigrantët përbëjnë rreth 36.6 për qind të të ardhurave⁸, ka emigrantë si në Evropën Perëndimore ashtu edhe në SHBA.

Përveç tremujorit të parë, i cili ka shfaqur ngritje ndaj tremujorit të parë të vitit të kaluar, dy tremujorët e tjerë krijojnë përshtypjen se kriza botërore ka prekur edhe të ardhurat nga emigrantët. Niveli i tremujorit të dytë është 10 për qind më i ulët nga ai i vitit të kaluar ndërkohë që niveli i të tretit është 20 për qind më i ulët. Nëse tremujori i katërt, i cili zakonisht shënon pikun e prurjeve nga emigrantët (me rastin e festave të fundvitit), është në masë të konsiderueshme më i ulët se ai i vitit të kaluar, atëherë mund të themi, pothuajse pa pikë dyshimi që një nga zërat më të fuqishëm të llogarisë korente të Shqipërisë, po tkurret si pasojë e krizës botërore.⁷ Gjithsesi, gjatë tremujorit të katërt të këtij viti duhet të përgatitemi për të parë ndryshime të shkaktuara nga pritja e hyrjes së monedhës euro.

E. SHËNIM PËRMBYLLËS

Kohëve të fundit, nëpër gazeta dhe revista ekonomike haset shpesh thënia “Që prej 11 shtatorit, bota nuk është më e njëjta”. Ndërkohë që sulmet terroriste goditën vetëm SHBA, pasojat priten të ndihen në të gjithë ekonominë botërore. Një fakt që të shtyn ta besosh këtë parashikim është ecuria ekonomike pothuajse e sinkronizuar e SHBA, Evropës dhe Japonisë gjatë gjysmës së parë të vitit 2001. Ngadalësimi i njëkohshëm ekonomik në SHBA dhe Evropë, dobësimi i sektorit të teknologjisë së informacionit, kriza në Japoni dhe përkeqësimi i kushteve financiare në tregjet e reja, dëshmuuan për lidhje globale më të fuqishme nga ç’ ishte menduar përpara vitit 2001. Menjëherë pas 11 shtatorit u servirën si shembuj shumë katastrofa natyrore, me qëllim që të analizohej reagimi i ekonomisë pas ndodhjes së tyre.

Sidoqoftë duhet pranuar fakti se efektet indirekte të 11 shtatorit do të jenë shumë më të ndryshme dhe ndoshta më të rënda se ato të shkaktuara nga fatkeqësitë natyrore.

Ashtu siç u vu re në javët e para pas ngjarjes, reagimi i parë negativ erdhi në formën e rënies së besimit konsumator dhe të shpenzimeve private në SHBA, dobësimi të besimit të biznesit si në SHBA ashtu edhe Evropë, dhe rritjes së pasigurisë së perceptuar nga masat në mbarë botën.

Sidoqoftë ka disa pika të forta tek të cilat ekonomistët mbështesin parashikimet e tyre për një të ardhme disi më optimiste se viti që po kalon. Së pari, ekonomitë kryesore morën nga ana e qeverive të tyre mbështetjen e duhur, mbështetje kjo që u vlerësua më e fortë nga ç’ ishte parashikuar. Këtu mjafton të përmendim masat që mori Qeveria e SHBA për të rritur shpenzimet qeveritare me 45 miliardë usd (nga të cilat 40 miliardë usd vetëm për rikuperimin e dëmeve të shkaktuara nga sulmi i 11 shtatorit), si edhe projeksionet për uljen e taksave në vitin 2002. Këto ulje priten të arrijnë deri në nivelin -1.6 për qind të PBB-së.⁹

Së dyti, bazat ekonomike në mbarë botën sot janë shumë më të fuqishme nga ato të pak viteve më parë. Këto baza janë

reflektuar në nivele më të ulëta inflacioni, në pozicione më të forta fiskale, në regjime më fleksibël të kurseve të këmbimit dhe prekshmëri të jashtme më të ulët të tregjeve në zhvillim. Së treti, sulmet terroriste nuk pritet të ndryshojnë në masë të konsiderueshme rritjen e produktivitetit në SHBA. Ngjarjet e fundit sidoqoftë treguan që krizat mund të dëmtojnë shumë ekonominë, kur e gjejnë atë në një moment ngadalësimi.

SHËNIME

* Diana Shtylla, specialiste, Departamenti i Kërkimeve.

¹ "Cool nerves at the central Banks", Financial Times, 1 tetor 2001.

² Sipas përkufizimit, Shqipëria bën pjesë në grupin "vende në tranzicion- vendet e Evropës Qendrore dhe Lindore dhe ato të ish-Bs" por në këtë analizë grupet 'vende në zhvillim' dhe 'vende në tranzicion' janë shkrirë në një të vetëm kundrejt grupit të 'vendeve të zhvilluara'.

³ Nga pikëpamja e bilancit të pagesave, shtetasit e huaj që nuk banojnë në Shqipëri dhe shqiptarët jorezidentë konsiderohen të njëjtë, por ndarja në këtë material bëhet për arsye të ndryshimeve që këto dy kategori udhëtarësh kanë në mënyrën e perceptimit të vendit.

⁴ Burimi: Raporti i Bankës Botërore mbi 'Ndikimin e ngjarjeve të fundit në vendet me zhvillim të mesëm dhe të ulët', Nëntor 2001.

⁵ Burimi: Banka e Shqipërisë, Raporti Statistikor - të dhëna për vitin 2000.

⁶ Po aty, të dhëna për vitin 2000.

⁷ Transfertat private (rreth 530 mil usd për vitin 2000), shërbejnë në masë të konsiderueshme për të barazpeshuar deficitin tregtar të Shqipërisë (rreth 820 mil usd).

⁸ Burimi i të dhënave: Banka e Shqipërisë, Raporti Statistikor. Të dhënat për vitin 2000.

⁹ Burimi: HSBC Strategjitetë e të ardhurave fikse të SHBA, Tetor 2001.

